כיתות י'–י"ב | תושב"ע · יסודות תורה שבעל פה | שיעור 1 מתוך 3 | 45 דק' | אבות א, א · רמב"ם · רב שרירא

"משה קיבל תורה מסיני": שרשרת המסירה של תורה שבעל פה

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יסדרו את תקופות התורה שבעל פה לפי הסדר, ממשה רבנו ועד הגאונים, ויוסיפו את הראשונים והאחרונים.
- התלמידים יציינו לכל תקופה זמן משוער, מקום, חכם אחד או זוג חכמים, ואת עיקר פועלה.
- התלמידים יסבירו מדוע הסבוראים נקראים כך, לפי איגרת רב שרירא גאון.
- התלמידים יסבירו לפי הרמב"ם מדוע רבי יהודה הנשיא חיבר את המשנה, ומה השתנה בכך.

❓ השאלה הגדולה של השיעור

איך הגיעה אלינו תורה שנמסרה "מפה לאוזן" במשך יותר מאלפיים שנה, ומה הוסיף כל דור בשרשרת?

🧪 פתיחה

מתחילים במשחק "טלפון שבור": משפט אחד עובר בלחישה בין חמישה תלמידים, והאחרון אומר בקול מה שמע. שואלים: מה צריך כדי שמסר יעבור דורות בלי להשתבש? (מורה ותלמיד, חזרה רבה, כתיבה, בית דין שמכריע). מכאן לשאלה: איך שמר עם ישראל על התורה שבעל פה?

📖 הסבר למורה

המשנה הראשונה במסכת אבות פותחת ברשימת מסירה: משה, יהושע, הזקנים, הנביאים ואנשי כנסת הגדולה. בהמשך הפרק באים "הזוגות", חמישה זוגות של חכמים, מיוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן ועד הלל ושמאי. המשנה בחגיגה (ב, ב) מוסיפה שבכל זוג הראשון היה נשיא והשני אב בית דין.

אחרי הלל ושמאי באה תקופת התנאים, שבסופה חיבר רבי יהודה הנשיא את המשנה (בסביבות שנת 200 לספירה). הרמב"ם מסביר בהקדמה למשנה תורה שעד רבי לא חיברו "חיבור שמלמדין אותו ברבים", וכל חכם כתב לעצמו "זכרון" בלבד. רבי שינה זאת מפני שראה שהתלמידים מתמעטים והצרות מתחדשות. מן התנאים יש לנו גם את התוספתא ואת מדרשי ההלכה (מכילתא, ספרא, ספרי).

האמוראים פירשו את המשנה, בארץ ישראל (רבי יוחנן בטבריה; התלמוד הירושלמי) ובבבל (רב ושמואל, אביי ורבא, רב אשי ורבינא; התלמוד הבבלי). הגמרא אומרת: "רב אשי ורבינא סוף הוראה" (בבא מציעא פו

ע"א). אחריהם באו הסבוראים, ורב שרירא גאון מסביר את שמם: הם לא הורו הוראה חדשה, אבל "מפרשי פירושי דמקרבי להוראה", כלומר הסבירו את הדברים בדרך שקרובה להוראה.

הגאונים היו ראשי הישיבות בבבל (סורא ופומבדיתא) בערך מן המאה השביעית עד המאה האחת עשרה. מחיבוריהם: שאילתות דרב אחאי גאון, סידור רב עמרם גאון, סידור רב סעדיה גאון ואיגרת רב שרירא גאון, שנכתבה כתשובה לשאלה מקהילת קירואן איך נכתבו המשנה והתלמוד. שימו לב: הרמב"ם קורא "גאונים" לכל החכמים שבאו אחרי חתימת התלמוד, ולא רק לראשי ישיבות בבל.

🧭 ציר הזמן: לחצו על כל תקופה

אחת עשרה חוליות בשרשרת המסירה. לחיצה על תקופה פותחת את הזמן, המקום ועיקר הפועל.

1. **משה רבנו**
   מתן תורה, כ-1300 לפני הספירה (לפי המסורת: שנת ב'תמ"ח) · סיני והמדבר
2. **יהושע והזקנים**
   אחרי מות משה · ארץ ישראל
3. **הנביאים**
   ימי בית ראשון · ארץ ישראל
4. **אנשי כנסת הגדולה**
   ראשית ימי בית שני, כמאתיים שנה · ארץ ישראל (ירושלים)
5. **הזוגות**
   בערך 200 השנים האחרונות של ימי בית שני · ארץ ישראל
6. **התנאים**
   מתלמידי הלל ושמאי ועד רבי יהודה הנשיא, בערך עד שנת 200 לספירה · ארץ ישראל (ירושלים, יבנה, אושא, ציפורי ועוד)
7. **האמוראים**
   בערך 200 עד 500 לספירה · ארץ ישראל ובבל
8. **הסבוראים**
   המאות השישית והשביעית בערך · בבל
9. **הגאונים**
   מן המאה השביעית עד המאה האחת עשרה בערך · בבל (ישיבות סורא ופומבדיתא)
10. **הראשונים**
    מן המאה האחת עשרה עד המאה החמש עשרה בערך · צפון אפריקה, ספרד, צרפת, אשכנז, מצרים
11. **האחרונים**
    מן המאה השש עשרה ועד ימינו · בכל תפוצות ישראל וארץ ישראל

הזמנים משוערים, כמקובל בחומרי הלימוד. הציטוטים מתוך המקורות שבהמשך העמוד.

📜 המקורות (מתוך ספריא)

נוסח המקורות מועתק מספריא, כל מקור עם הקישור שלו. בפסוקים הורדנו את סימני הטעמים.

משנה, אבות פרק א, משנה א · ספריא

> משֶׁה קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי, וּמְסָרָהּ לִיהוֹשֻׁעַ, וִיהוֹשֻׁעַ לִזְקֵנִים, וּזְקֵנִים לִנְבִיאִים, וּנְבִיאִים מְסָרוּהָ לְאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה. הֵם אָמְרוּ שְׁלשָׁה דְבָרִים, הֱווּ מְתוּנִים בַּדִּין, וְהַעֲמִידוּ תַלְמִידִים הַרְבֵּה, וַעֲשׂוּ סְיָג לַתּוֹרָה

משנה, אבות פרק א, משנה ד (תחילתה) · ספריא

> יוֹסֵי בֶן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרֵדָה וְיוֹסֵי בֶן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם קִבְּלוּ מֵהֶם

משנה, אבות פרק א, משנה יב (תחילתה) · ספריא

> הִלֵּל וְשַׁמַּאי קִבְּלוּ מֵהֶם

משנה, חגיגה פרק ב, משנה ב (סופה) · ספריא

> הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ נְשִׂיאִים, וּשְׁנִיִּים לָהֶם אַב בֵּית דִּין

רמב"ם, הקדמה למשנה תורה (פסקה 7) · ספריא

> בֵּית דִּינוֹ שֶׁלְּעֶזְרָא, הֵם הַנִּקְרָאִין אַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה. וְהֵם חַגַּי זְכַרְיָה וּמַלְאָכִי, וְדָנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, וּנְחֶמְיָה בֶּן חֲכַלְיָה, וּמָרְדֳּכַי, וּזְרֻבָּבֶל; וְהָרִבֹּה חֲכָמִים עִמָּהֶם, תִּשְׁלוּם מֵאָה וְעֶשְׂרִים זְקֵנִים. הָאַחֲרוֹן מֵהֶם הוּא שִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק, וְהוּא הָיָה מִכְּלַל הַמֵּאָה וְעֶשְׂרִים, וְקִבֵּל תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה מִכֻּלָּן; וְהוּא הָיָה כּוֹהֵן גָּדוֹל, אַחַר עֶזְרָא.

רמב"ם, הקדמה למשנה תורה (פסקה 12) · ספריא

> רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ חִבַּר הַמִּשְׁנָה. וּמִימוֹת מֹשֶׁה וְעַד רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ, לֹא חִבְּרוּ חִבּוּר שֶׁמְּלַמְּדִין אוֹתוֹ בָּרַבִּים בְּתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה; אֶלָּא בְּכָל דּוֹר וָדוֹר, רֹאשׁ בֵּית דִּין אוֹ נָבִיא שֶׁיִּהְיֶה בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר, כּוֹתֵב לְעַצְמוֹ זִכָּרוֹן בַּשְּׁמוּעוֹת שֶׁשָּׁמַע מֵרִבּוֹתָיו, וְהוּא מְלַמֵּד עַל פֶּה בָּרַבִּים.

רמב"ם, הקדמה למשנה תורה (פסקה 15) · ספריא

> וְלָמָּה עָשָׂה רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ כָּךְ, וְלֹא הִנִּיחַ הַדָּבָר כְּמוֹת שֶׁהָיָה – לְפִי שֶׁרָאָה שֶׁהַתַּלְמִידִים מִתְמַעֲטִים וְהוֹלְכִים, וְהַצָּרוֹת מִתְחַדְּשׁוֹת וּבָאוֹת, וּמַמְלֶכֶת הָרִשְׁעָה פּוֹשֶׁטֶת בָּעוֹלָם וּמִתְגַּבֶּרֶת, וְיִשְׂרָאֵל מִתְגַּלְגְּלִים וְהוֹלְכִים לַקְּצָווֹת: חִבַּר חִבּוּר אֶחָד לִהְיוֹת בְּיַד כֻּלָּם, כְּדֵי שֶׁיִּלְמְדוּהוּ בִּמְהֵרָה וְלֹא יִשָּׁכַח

תלמוד בבלי, ראש השנה לא ע"א · ספריא

וּכְנֶגְדָּן גָּלְתָה סַנְהֶדְרִין, מִגְּמָרָא: מִלִּשְׁכַּת הַגָּזִית לַחֲנוּת, וּמֵחֲנוּת לִירוּשָׁלַיִם, וּמִירוּשָׁלַיִם לְיַבְנֶה

תלמוד בבלי, בבא מציעא פו ע"א · ספריא

רַבִּי וְרַבִּי נָתָן – סוֹף מִשְׁנָה. רַב אָשֵׁי וְרָבִינָא – סוֹף הוֹרָאָה.

איגרת רב שרירא גאון (מהדורת סדר החכמים, אוקספורד 1888), פסקה 81 · ספריא

ובתר הכי אע"ג דודאי הוראה לא הות הוו סבוראי דמפרשי פירושי דמקרבי להוראה. ואיקרו הני (רבואתא) רבנן סבוראי

רמב"ם, הקדמה למשנה תורה (פסקה 36, תחילתה) · ספריא

כָּל הַחֻכָּמִים שֶׁעָמְדוּ אַחַר חִבּוּר הַתַּלְמוּד וּבָנוּ בּוֹ, וְיָצָא לָהֶם שֵׁם בְּחָכְמָתָם – הֵם הַנִּקְרָאִים גְּאוֹנִים.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במקור, ובצד השני הפירוש, עם שם המפרש.

📜 **כתוב:** "וּבְיאִים מְסָרוּהָ לְאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה"

💭 **מפרשים:** הרמב"ם: "בֵּית דִּינוֹ שֶׁלְּעֶזְרָא, הֵם הַנִּקְרָאִין אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה", מאה ועשרים זקנים, והאחרון שבהם שמעון הצדיק.

📜 **כתוב:** "רַב אָשֵׁי וְרָבִינָא – סוֹף הוֹרָאָה"

💭 **מפרשים:** רב שרירא גאון: אחרי רבינא "הוו סבוראי דמפרשי פירושי דמקרבי להוראה". מכאן השם סבוראים: הם לא הוסיפו הוראה חדשה, אלא הסבירו ופירשו.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: "טלפון שבור" ושאלת המסירה (5 דקות)
2. קריאת אבות א, א ושרטוט ראשון של השרשרת על הלוח (8 דקות)
3. ציר הזמן האינטראקטיבי: כל זוג תלמידים פותח תקופה אחת ומציג אותה לכיתה (15 דקות)
4. הרמב"ם: למה רבי כתב את המשנה? ורב שרירא: למה "סבוראים"? (9 דקות)
5. שאלה בסגנון בגרות (סעיף א) וכרטיס יציאה (8 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. סדרו לפי הסדר: תנאים, זוגות, גאונים, אמוראים, סבוראים.
2. מי היו הזוג הראשון ומי הזוג האחרון בתקופת הזוגות?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. לפי הרמב"ם, מה ההבדל בין "זכרון" שכתב כל חכם לעצמו ובין המשנה שחיבר רבי?
2. מה פירוש "סוף הוראה"? מה מותר עדיין לעשות אחרי "סוף הוראה"?

הערכה (מה דעתי?)

1. רבי כתב את המשנה כדי שלא תשכח. מה הרווח ומה ההפסד בכתיבת תורה שהייתה בעל פה?
2. איזו חוליה בשרשרת נראית לכם החשובה ביותר? נמקו.

🎓 שאלה בסגנון בגרות (13 נקודות, ניסוח מקורי)

שאלה בסגנון שאלה 9 בשאלון 5381 (13 נקודות). ניסוח מקורי של המורה החדש.

א. (1) סדרו לפי הסדר הכרונולוגי: אמוראים, זוגות, סבוראים, תנאים. (2) ציינו שם של זוג אחד מתקופת הזוגות, ואת התפקיד של כל אחד מהם. (5 נקודות)

ב. "רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ חִבַּר הַמִּשְׁנָה" (רמב"ם, הקדמה למשנה תורה). (1) כתבו מה היה המצב לפני רבי, לפי הרמב"ם. (2) הביאו שתי סיבות שבגללן חיבר רבי את המשנה. (5 נקודות)

ג. מדוע נקראו הסבוראים בשם זה? (3 נקודות)

התשובה המלאה במחוון של דף העבודה. עוד שאלות כאלה: בנק השאלות של היחידה.

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לשאלה הגדולה: התורה שבעל פה עברה בשרשרת של מורים ותלמידים ובתי דין. כל דור קיבל ומסר, וגם הוסיף: אנשי כנסת הגדולה תיקנו תקנות, התנאים ניסחו את המשנה, האמוראים פירשו אותה, הסבוראים והגאונים הסבירו וענו לשואלים. השרשרת לא נגמרה: הראשונים, האחרונים ואנחנו ממשיכים אותה.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק שתי שורות:

1. דבר אחד שלמדתי היום: _____
2. שאלה אחת שעדיין יש לי: _____

💡 הערות למורה

על התאריכים: לכל תקופה נתנו זמן משוער בלבד, כמקובל בחומרי הלימוד. אפשר לבקש מהתלמידים לבנות את ציר הזמן בעצמם על רצועת נייר, ולתלות בכיתה לאורך השנה, כי במבחני הבגרות חוזרות שאלות על סדר התקופות. הרחבה אפשרית: הרמב"ם מונה "מרב אשי עד משה רבנו ארבעים איש" (פסקה 21 בהקדמה).

📝 בדף העבודה

סידור התקופות בטבלה, חכם ומקום לכל תקופה, הרמב"ם על חיבור המשנה, רב שרירא על הסבוראים, ושאלה בסגנון בגרות. מחוון מלא בעמוד השני.

מקורות

- משנה, אבות פרק א, משנה א (ספריא)
- משנה, אבות פרק א, משנה ד (תחילתה) (ספריא)
- משנה, אבות פרק א, משנה יב (תחילתה) (ספריא)
- משנה, חגיגה פרק ב, משנה ב (סופה) (ספריא)
- רמב"ם, הקדמה למשנה תורה (פסקה 7) (ספריא)
- רמב"ם, הקדמה למשנה תורה (פסקה 12) (ספריא)
- רמב"ם, הקדמה למשנה תורה (פסקה 15) (ספריא)
- תלמוד בבלי, ראש השנה לא ע"א (ספריא)
- תלמוד בבלי, בבא מציעא פו ע"א (ספריא)
- איגרת רב שרירא גאון (מהדורת סדר החכמים, אוקספורד 1888), פסקה 81 (ספריא)
- רמב"ם, הקדמה למשנה תורה (פסקה 36, תחילתה) (ספריא)

מחוון למורה

מחוון: שרשרת המסירה: מסיני ועד הגאונים

1. **חלק א:** 1 אנשי כנסת הגדולה, 2 זוגות, 3 תנאים, 4 אמוראים, 5 סבוראים, 6 גאונים. בטבלה (דוגמאות): אנשי כנסת הגדולה, ראשית בית שני, ירושלים, עזרא או שמעון הצדיק; זוגות, כ-200 שנה לפני החורבן, ארץ ישראל, יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן או הלל ושמאי; תנאים, עד כ-200 לספירה, ארץ ישראל, רבי יהודה הנשיא; אמוראים, כ-200 עד 500, ארץ ישראל ובבל, רבי יוחנן (טבריה) או רב אשי; סבוראים, המאות 6-7, בבל; גאונים, המאות 7-11, בבל, רב סעדיה גאון או רב שרירא גאון. לקבל כל תשובה נכונה.
2. **חלק ב:** (1) "הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ נְשִׂיאִים, וּשְׁנִיִּים לָהֶם אַב בֵּית דִּין": הראשון נשיא, השני אב בית דין. (2) "בְּרָכוֹת וּתְפִלּוֹת, קְדוּשׁוֹת וְהַבְדָּלוֹת" (ברכות לג ע"א); שמונה עשרה ברכות "עַל הַסֵּדֶר" (מגילה יז

ע"ב).

3. **חלק ג:** (1) לא היה "חִבּוּר שֶׁמְּלַמֵּדִין אוֹתוֹ בָּרַבִּים"; ראש בית הדין או הנביא כתב לעצמו "זכרון" ולימד ברבים על פה. (2) "הַתַּלְמִידִים מִתְמַעֲטִים וְהוֹלְכִים", "הַצָּרוֹת מִתְחַדְּשׁוֹת וּבָאוֹת", "מַמְלֶכֶת הָרִשְׁעָה פּוֹשָׁטֶת", "יִשְׂרָאֵל מִתְגַּלְגְּלִים וְהוֹלְכִים לַקְּצָווֹת"; לכן חיבר חיבור אחד "כְּדֵי שֶׁיִּלְמְדוּהוּ בִּמְהֵרָה וְלֹא יִשָּׁכַח".
4. **חלק ד:** (1) עם רב אשי ורבינא נגמרה תקופת האמוראים, ונחתם התלמוד הבבלי: אחריהם לא חולקים על האמוראים ולא מוסיפים הוראה חדשה. (2) הם לא הורו הוראה חדשה, אבל הסבירו ופירשו את התלמוד בדרך הקרובה להוראה ("דמפרשי פירושי דמקרבי להוראה"). (3) למשל שאילתות דרב אחאי, סידור רב עמרם גאון, סידור רב סעדיה גאון, איגרת רב שרירא גאון.
5. 🎓 **בגרות:** א. (1) זוגות, תנאים, אמוראים, סבוראים (2 נק'). (2) למשל יוסי בן יועזר (נשיא) ויוסי בן יוחנן (אב בית דין), או יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי, יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח, שמעיה ואבטליון; הראשון בכל זוג נשיא והשני אב בית דין (3 נק'). ב. (1) כל חכם כתב לעצמו "זכרון" ולימד על פה, ולא היה ספר שלומדים ממנו ברבים (2 נק'). (2) שתיים מאלה: התלמידים מתמעטים, הצרות מתחדשות, ממלכת הרשעה מתגברת, ישראל מתפזרים לקצוות, כדי שלא תשכח (3 נק'). ג. הם לא הוסיפו הוראה חדשה אחרי "סוף הוראה", אלא הסבירו ופירשו את התלמוד (3 נק').